RIG KULTURHISTORISK TIDSKRIFT
Nummer 4 1999

Redaktör
Birgitta Svensson

Teknisk redaktör
Margareta Tellenbach

Redaktionskommitté
Gunnar Broberg
Mats Hellspong
Hans Medelius
Birgitta Svensson

Ansvarig utgivare
Hans Medelius

REDAKTIONENS ADRESS
Etnologiska institutionen,
Finngatan 8, 223 62 Lund
telefon 046-2227565 fax 046-2229849
e-mail Birgitta.Svensson@etn.lu.se
webadress: www.etn.lu.se/rig/redakt.html

Redaktionsråd
Åke Daun, Etnologiska inst, Stockholm
Billy Ehn, Etnologiska inst. Umeå
Anders Gustavsson, Etnologiska avd. Uppsala
Elisabet Hidemark, Stockholm
Barbro Klein, SCASSS, Uppsala
Orvar Löfgren, Etnologiska inst. Lund
Sten-Åke Nilsson, Konstvetenskapliga inst. Lund
Eva Silvén-Garnert, Nordiska museet
Birgitta Skarin Frykman, Etnologiska inst.Göteborg

FÖRENINGEN
FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
Ordförande
Nils-Arvid Bringéus
Sekreterare
Mats Hellspong
Skattmästare
Christer Johnssén

Utges med bidrag från
Humanistisk-samhällsvetenskapliga
forskningsrådet.

Omslagsbild: Hantverksrummet som 1947 skänktes av Stockholms Stads Hantverksförening och placerades in i sviten av stilrum avsåg att visa vardagsrummet i en modern femrummare. Rummet sammanställdes av arkitekten Robert Berghagen och tanken var att presentera det bästa av svenskt konsthantverk. Foto i Nordiska museet.

PRENUMERATION
Prenumeration för fyra nummer samt medlemskap i föreningen tecknas enklast genom insättning av 150 kronor för privatperson och 250 kr för institution på postgiro 193958-6

Men alla delar inte den uppfattningen. Den engelske medeltidshistorikern Alexander Murray publicerade under 1998 första delen av sitt trebandsverk *Suicide in the Middle Ages*. Bandet utkom efter pressläggningen av Janssons arbete, så han kan inte lastas för att inte känna till det. Men arbetet har metodiskt intresse. Även Murray har sökt sig till modernare tider för att pröva relationen mellan mord och självmord, men han kommer till ett annat resultat än Jansson.

"Thus it was once thought that murder and suicide were inversely proportional, as if people who let off their steam by killing other people were less inclined to turn on themselves. That has now been demonstrated as true only in some countries and conditions. The opposite can be true in others, where murders and suicides mysteriously rise and fall together, while in yet a third group no relationship can be established. So in this regard no single modern figure can be used as normal."

Murrays slutsats är, att om man vill etablera en relation mellan mord och självmord, så kräver detta en intensiv källkritisk analys av om sifferserierna över huvud taget är jämförbara. Det finns anledning pröva detta på Janssons material. Jansson använder för bägge serierna samma källa: Stockholms rådhusrätts protokoll. Enligt den gällande stadslagen skulle dråp/mord rannsakas vid rådhusrätten och materialet för dråp/mord bör därför vara fullständigt. Mord och dråp har lågt mörkertal. Men stadslagen stadgade *inte* – liksom Kristoffers landslag gjorde – att självmord skulle dömas vid rådhusrätten. Vi vet genom omtal och genom det kyrkliga konsistoriets beslut om begravning att enstaka självmord förekom i Stockholm i senmedeltid och tidigmodern tid, men domstolsförhandling om detta har inte ägt rum i Stockholm före 1623 (sedan lagstiftningen skärpts 1608). Det betyder att stadens protokoll inte *skall* innehålla uppgifter om självmord och låga siffror för självmord är en statistisk missvisning. Suicidalmord skall däremot ingå.

Arne Janssons arbete är utmärkt omsorgsfullt och ambitiöst. Han granskar gängse teorier om självmordsfrekvens och finner att det finns anledning att utgå från Durkheims teori om bristande social integration i samhället som förklaring till ökande självmordsfrekvens. Kulturella teorier avvisas därför att de är svåra att operationalisera för äldre perioder. Jansson ger också en initierad skildring av bakgrundsfaktorerna i det Stockholm som det Jarrick-Söderbergska projektet ägnat så stor uppmärksamhet. Slutsatsen är att utvecklingen i Stockholm gick från det kollektiva mot det individuella samtidigt som antalet självmord och suicidalmord ökade. Han kan sitt Stockholm och han visar god förmåga att omsorgsfullt granska olika faktorer med hänsyn till deras förklaringsvärde.

Mina invändningar mot hans försök att tolka den långsiktiga förändringen av självmordsfrekvens och av mord/dråp beror – så vitt jag förstår – på två olikheter i vårt metodiska och teoretiska synsätt. Jansson söker en och *samma* faktor som skall förklara de två fenomenen. Jag har uppfattningen att samhällsförändringar – t.ex. självmordsfrekvensen – endast kan förklaras om man beaktar ett stort antal faktorer på olika nivåer i samhället och inom skilda sektorer. Jansson avfärdar kulturella faktorer, därför att de inte kan operationaliseras. Jag tillmäter de kulturella och tidsbundna faktorerna stor betydelse och anser att de framträder i ett kvalitativt analyserat källmaterial.

Skillnaden mellan oss skall naturligtvis inte överdrivas. På viktiga punkter är vi rörande ense, t.ex. i fråga om betydelsen av ökad individualisering.

Janssons omsorgsfullt genomförda analys är ett värdefullt inlägg i den just nu pågående intensiva diskussionen om våldets socialpolitiska förändringar – förr, nu och i framtiden. Det är min förhoppning att vår diskussion skall fortsätta och till slut leda till konsensus.

Birgitta Odén, Lund

Lars Magnar Enoksen: *Runor. Historia, tydning, tolkning*. Historiska Media, Lund 1998. 240 s., ill. ISBN 91-88930-32-7.

I snart 2 000 år har människor fascinerats av runornas barrlika tecken (för att tala med en fransk poet). Det enkla faktum att runor är bokstäver som synes bekanta men ändå är främmande förklarar antagligen en stor del av deras attraktionskraft. Liksom de kyrilliska tecknen anses de av någon outgrundlig anledning vara "svårare" än våra egna skrivtecken, medan alla som kan ryska vet att svårigheten att läsa de kyrilliska bokstavssymbolerna är den lättaste sidan av att lära sig språket. Ändå – även garvade runologers hjärtan tenderar att slå snabbare vid anblicken av runskrift; hur skulle då amatörer kunna motstå dessa teckens magiska makt?

Antalet runintresserade amatörer överstiger också vida de professionella. Det vore i sig inte något problem

om inte detta faktum också så totalt dominerat utbudet av litteratur om runor. Rent tragiska proportioner får det ur ett internationellt perspektiv. Om man ska döma av referenser till runor på internet och till böcker och annat material som säljs genom detta medium handlar runologi nästan uteslutande om magi, spådomskonst och andra dumheter.

Långt mindre oroande är det att även den mesta pedagogiska litteraturen om runor skrivs av amatörer. Detta beror på att vetenskapligt skolade runforskare i så ringa utsträckning brytt sig om att förmedla sina kunskaper till en bredare publik. Det senaste halvseklets enda svenska bidrag av en etablerad runolog är *Runinskrifter i Sverige* (3 uppl. 1984) av Sven B.F. Jansson ("Run-Janne"), sedan länge slut i bokhandeln. (Den engelska översättningen *Runes in Sweden* från 1987 går dock fortfarande att köpa.)

En svensk som vill läsa något mer övergripande om runor hänvisas därför till de glada amatörernas framställningar. Sedan tidigare finns *Runristningar* av Göran Stålbom (1994) och *Nordisk runläsebok* av Lars Rask (1996). Den förra koncentrerar sig i första hand på att presentera runinskrifter, den senare ägnar sig mer åt de praktiska sidorna av runologin.

Nyligen utkom ytterligare ett bidrag till genren, nämligen *Runor. Historia, tydning, tolkning* av Lars Magnar Enoksen. Hans bok är den mest ambitiösa hittills och syftar till att ge sina läsare en gedigen orientering i runornas och runforskningens historia samt i runologin som konst och något som vetenskap. Sammanfattningsvis kan konstateras att Enoksens bok är både omfattande och hyfsat lättillgänglig och att den är värd att köpas av sin målgrupp, inte minst i ljuset av att konkurrensen är så begränsad.

Lars Magnar Enoksen ägnar ett tiotal sidor åt att gå igenom uppgifter om runorna i äldre litteratur inom och utom Norden. Han beskriver sedan den äldre (urnordiska) runradens uppbyggnad och ljudvärden samt ett halvdussin av de kändaste inskrifterna, allt på drygt 30 sidor. Avsnitten om de vikingatida runorna är, som sig bör, mer än dubbelt så omfattande men följer en likartad uppbyggnad. De medeltida inskrifterna får knappt 20 sidor och sedan nämns runkalendrar, rungaldrar och anglo-frisiska runor kortfattat innan Enoksen på 40 sidor utbreder sig om ett ämne som uppenbarligen ligger honom varmt om hjärtat, nämligen runforskningens historia. Slutligen kommer ett par korta avsnitt om bruk och missbruk av runor i modern tid.

Enoksens bok har sina förtjänster. Det tekniska utförandet är tilltalande med rätt många illustrationer i svartvitt och ganska få tryckfel. (Nämnas kan det roande "supruna" på s. 45 och svårigheten att skilja på *d* och *ð*.) Liksom tidigare böcker används ofta gamla teckningar, vilka är lättare att reproducera läsligt än fotografier. Enoksen vill göra gällande (s. 210) att detta delvis skett p.g.a. vissa avbildningars höga kvalitet, och många av teckningarna är också både vackra och intressanta.

Framställningen i boken är allsidig och väl balanserad. Verkligt svåra misstag har också undvikits, säkerligen till stor del beroende på att chefen för det danska "Runverket", Marie Stoklund, har anlitats som fackgranskare. Kanske är skälet till att skånska och danska runinskrifter fått oproportionerligt stor uppmärksamhet därför inte enbart den sydsvenske författarens preferenser. Dock har den mycket kompetenta danska runologen av förklarliga skäl inte kunnat åtgärda Enoksens knagglig svenska. För detta måste förlaget Historiska Media påta sig en svår skuld i form av slapp redigering. Det mer än lovligt taffliga språket påverkar naturligtvis inte innehållets värde, men även här måste man ge vissa varningssignaler, avsaknaden på riktigt allvarliga fel till trots. I bästa fall hade Enoksens bok kunnat tjäna som runologisk introduktion för icke-språkvetare på akademisk nivå, t.ex. för etnologer och historiker. En hel del tvivelaktiga eller rent felaktiga påståenden rubbar emellertid förutsättningarna för detta.

Såsom typisk för Enoksens litet udda inställning i runologiska spörsmål kan tas hans lovord om några tidiga runpublikationer. *Runakänslanes läräsban* (1599–1600) av den svenska runologins fader Johan(nes) Bure(us) kallas (s. 19) "det bästa (och viktigaste) enskilda verk som någonsin skrivits om runor". Johan Liljegrens *Run-Lära* (1832) rekommenderas (s. 16) för den som bara vill läsa en enda bok i ämnet, och åt läsaren som vill ha ytterligare någon anbefalls Ludvig Wimmers *Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden* (1874). Exemplen kunde knappast ha valts sämre. Bures i och för sig banbrytande bidrag utgörs av en stor plansch, till bristningsgränsen fylld av komprimerad och svårsmält information. Liljegrens bok (i frakturstil) är varken lättillgängligt upplagd eller skriven och Wimmers likaledes föråldrade avhandling är en djuplärd, intrikat och mycket teknisk diskussion av dåtidens akademiska stridsfrågor i ämnet. Moderna standardöversikter att rekommendera är istället Klaus Düwels *Runenkunde* (2 uppl. 1983) och möjligen Erik Moltkes *Runes and their origin. Denmark and Elsewhere* (1985).

Efter denna föga lovande inledning ger dock Enoksen själv en i många avseenden användbar introduktion till runologin. Att hans omdöme och känsla för detaljer inte alltid är bra framgår dock tydligt, vilket följande axplock kan illustrera. Den berömda passagen hos Tacitus (98 e.Kr.) om germanernas lottkastning med hjälp av kvistar som skurits i små stavar appliceras huvudlöst av Enoksen (s. 22) på "runornas grafiska uppbyggnad". Om Egil Skallagrimsson påstås vid ett par tillfällen (s. 28 f.) att han "framsade [...] rundikt", vad nu det ska betyda. Spekulationer om betydelsen av "namn" på runor som står bredvid varandra i runraden (s. 48) minskar också i värde när den vakna läsaren observerar att detta inte gäller för ett par av de exempel som ges. Som en fullkomligt fantastisk "mytologisk förklaring" till att t-runan (med benämningen *Tyr* eller *tyr* 'gud') har en variant med bara en bistav anförs (s. 75) att guden Tyr blev av med högerhanden i Fenrisulvens käftar. Vidare påstås veckodagarnas namn kunna förknippas med runornas (s. 79), med diverse pressade förklaringar som stöd. När Enoksen kommer in på glimabrottning (han är svensk mästare i denna idrott) leder entusiasmen inför brottningsmatchen i jätten Utgårda-Lokes hall mellan guden Tor och en gammal kvinna honom att upprepade gånger kalla Utgårda-Loke för "trollens konung" (s. 166 f.).

Eftersom litteraturhänvisningar saknas genomgående kan varken lärd eller lekt kontrollera Enoksens utsagor eller avgöra vad han lånat respektive hämtat ur egen fatabur. Det är synd eftersom hans egna bidrag därmed kanske inte uppmärksammas efter förtjänst, som exempelvis den balanserade behandlingen av runformer som dateringsinstrument (s. 45).

Bokens främsta akademiska värde ligger i den självständiga och roande genomgången av äldre runforskning. Något motsvarande finns för svenskt vidkommande bara i Björn Anderssons (s. 223 kallad Anders Andersson) idéhistoriska avhandling *Runor, magi, ideologi* (1997). Det pedagogiska värdet är större, särskilt om det är av rent nöje man är runintresserad. Noggranna genomgångar av runors form och läsningskommentarer till de presenterade inskrifterna är till stor hjälp för denna avnämargrupp. Det goda intrycket störs dock av att många förklaringar utelämnas, exempelvis hur olika inskrifter betecknas (t.ex. DR. och U.). I en hyfsat utförlig litteraturförteckning på tiotalet sidor, vilken naturligtvis inte alltid arbetats in i framställningen, saknas anmärkningsvärt nog de svenska utgåvorna av själva runinskrifterna, alltså corpusverket *Sveriges runinskrifter* i många band (1900–), men Danmarks och Norges finns med...

Den allvarligaste invändningen måste dock riktas mot att Enoksen genomgående verkar bortse från att runorna primärt är ett skriftsystem som används för att skriva ned ett visst språk. De forntida texterna behandlas också ytterst styvmoderligt rent språkligt, förutom det mekaniska nämnandet av sambandet mellan ortografi och ljudbeteckning, och översättningarna är följaktligen utan motivation eller egentlig problematisering. Att kommentera eller förklara fornspråkens rikliga användning av exempelvis kasus faller därmed inte Enoksen in. Det hade varit både nödvändigt och av intresse för dagens läsare, särskilt om inte runintresset ska stanna vid en fascination inför dessa våra äldsta germanska skrivtecken.

Henrik Williams, Uppsala

Nordiska museet under 125 år. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (red.). Nordiska museets förlag, Stockholm 1998. 504 s. ill. English summary. ISBN 91-7108-442-8.

Många minns med glädje Nordiska museets 100-årsjubileum under Harald Hvarfners alltför korta tid som styresman. Då var det inte läge för någon minnesskrift. Turbulensen efter skilsmässan från Skansen var ännu i alltför färskt minne. Nu, 25 år senare, är en ny generation museimän verksamma vid museet – eller har nyligen blivit pensionärer – och ett gott arbetsklimat tycks råda. En synlig produkt av samarbetsförmågan är den magnifika volymen *Nordiska museet under 125 år* på över 500 sidor och med ett flödande bildmaterial. Medarbetarna för såväl större artiklar som kortare bidrag har huvudsakligen hämtats från museet, och de är alltför många för att alla skall kunna nämnas här. För den grafiska utformningen svarar Lotta Luttropp, som valt ospaltade sidor för huvudtexten medan trespaltade sidor med mindre stil (och alltför liten bildtext) ägnas åt individuella museiinsatser. Helt konsekvent genomförd är dock inte typografin. Kerstin Arcadius huvudtext "Museilandet tar form" är mot principen trespaltad. Uppläggningen är totalt sett något svåröverskådlig och man får ständigt vara uppmärksam på vems text man läser.

Nordiska museet förtjänar onekligen en jubileumsskrift av detta monumentala slag. Forskningsläget är